Etkin İnsani Yardım ve Şeffaflık

Uluslararası insani yardım sistemi, belirli norm ve kurallara göre çalışan farklı aktörlerden müteşekkil mozaik bir yapıdır. Bu yapının bir yanında bağışçılar bir yanında da yardımdan yararlanan insanlar bulunmaktadır. İki taraf arasındaki bağlantıyı ise insani yardım sistemi kurmaktadır. Bu süreçte devlet fonları, bireysel bağışçılar, sivil kurumlar gibi çok sayıda aktör rol oynamaktadır. Aktörler ve yapılan faaliyetler bakımından oldukça zengin bir görüntüye sahip olan insani yardım alanı, bir dereceye kadar üzerinde fikir birliğine varılmış temel prensipler çerçevesinde yürümektedir. Bunlar arasında dinî kurallardan uluslararası insancıl hukuk normlarına kadar uzanan farklı yardımlaşma ilkeleri, düzenleyici rol oynamaktadır. Farklı kültürel etkenlerle birlikte üzerinde ittifak edilebilen, herkes tarafından kabul görmüş ilkelerden de bahsedilmektedir. Bu ilkelerden insancıllık, tarafsızlık, bağlantısızlık, bağımsızlık ve şeffaflık en dikkat çekenlerdir.

İnsancıllık, her nerede olursa olsun insan hayatını kurtarmayı merkeze alma ilkesini ifade ederken; tarafsızlık, kriz durumlarından etkilenen nüfus arasında hiçbir ayrım yapılmaksızın eylemlerin sadece ihtiyaç temelinde uygulanması anlamına gelir. Bağımsızlık ilkesi ise, insani yardım aktörlerinin bir devletin ya da bir grubun siyasi, askerî ve ekonomik çıkarlarından özerk olarak hareket etmesidir.

İnsani yardım sistemi içerisinde en önemli risk alanı, insani yardım kaynaklarının amacı dışında kullanılmasıdır. Krizlerden etkilenen insanların acılarını hafifletmek ve hayatlarını yeniden tesis etmek maksadıyla emanet edilen kaynakların finansal ya da politik kazanç elde etmek, kişisel yahut grupsal itibarı arttırmak vb. için kullanılması kötü bir niyete işaret etmektedir. Pek çoğu, hukukun zayıf, denetleme kurumlarının verimsiz olduğu bölgelerde gerçekleştirilen insani operasyonlar, bu gerçeklerden hareketle iki kere dikkat edilmesi gereken bir hassasiyeti zorunlu kılmaktadır.

Bu durumun önüne geçebilmek adına çeşitli mekanizmalar geliştirmeye çalışan insani yardım kuruluşları; muhasebe, tedarik, varlık ve personel yönetimi ile kendi izleme, değerlendirme ve denetim işlevlerine ilişkin türlü prosedürler oluşturmuştur. Bunların içinde en önemlisi bağışçılara karşı sorumluluktur (*upward accountability*) ve yardım kuruluşlarının kendilerine fon sağlayan bağışçılarına hesap vermelerini ifade eder. Bir diğer denetimin mekanizması ise insani yardımdan yararlananlara karşı sorumluluğu (*downward accountability*) ifade eden ve kendileri için verilmiş olan yardımı tamamıyla aldıkları konusunda kişilerin bilgilendirilmelerini öngören anlayıştır. Her iki yönlü şeffaflık ve hesap verebilirlik, insani yardım çalışmalarında istenmeyen durumların önlenmesi için kritik bir vazife görmektedir.

Sistemin etkin bir şekilde işlemesini engelleyecek bahse konu hususlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- Bir insani yardım projesinin birden fazla bağışçıya fonlatılma olasılığı
- Bağışçının, devlet müdahalesiyle oldukça önemli olan bir yardım projesini fonlamaktan kaçınması ya da tam tersine, devlet müdahalesiyle birçok kurumun bağış yaptığı organizasyonlara ve projelere gereksiz yere finansal katkı sağlamak durumunda kalması
- İnsani yardımın tedarik edilmesi, depolanması ve dağıtılması süreçlerinde özensizlik nedeniyle kayıplar yaşanması
- İnsani yardım malzemelerinin tedarik edilmesinde fatura, ürün ve hizmet kalitesi gibi alanlarda özensiz davranılması
- Kriz bölgelerindeki yardım görevlilerinin pozisyonlarını ve/veya yardım projelerini kendilerine veya ailelerine fayda sağlamak için kullanmaları
- İnsani yardımın acilen ulaştırılması gereken bölgelerde kontrol noktalarını yöneten düzensiz milislerin ya da resmî silahlı güçlerin yardım konvoylarından nakit veya benzeri ödeme talep etmeleri
- Sistem içerisinde insani krizlerin yaşandığı bölgelerde ev sahibi devlet eliyle gerçekleştirilme ihtimali olan suistimaller: yurt dışından gelen insani yardımın devlete teslim edilmesi konusunda diretilmesi, yardımların hükümetlerin öncelediği gruplara yönlendirilmesi vb.
- Gerek yardım görevlilerinin seçiminde gerekse yardımların dağıtımında akraba veya adam kayırmacılık (*nepotizm*) yapılması
- En ekstrem hallerde, yardım karşılığında kadınların ve çocukların istismar edilmesi, yapılan yolsuzluğa göz yumulması adına görevli kişilerin ya da ihtiyaç sahiplerinin tehdit edilmesi gibi finansal olmayan yolsuzluklar yapılması

İnsani yardım sistemi içerisinde gerçekleştirilmesi ihtimal dâhilinde olan bu istenmeyen durumları

tetikleyen üç faktör bulunmaktadır. Bahse konu bu motivasyonları a) rasyonelleştirme, b) fırsatçılık ve c) baskı olarak özetlemek mümkündür. İnsani yardımı kuşatan bu riskler bağışçı ile ihtiyaç sahibi arasındaki halkayı zayıflattığı için sistem üzerinde yıkıcı bir etki oluşturmaktadır.

Bu teoriye göre ihtiyaç sahibi olmak ya da hayatını idame ettirme noktasında yeterli finansal desteğe sahip olmamak, işin *rasyonelleştirme* boyutuyla ilgilidir. Sadece yardım sektörünün içinde bulunan kişiler değil, insani yardıma erişimin sağlanacağı geçişleri kontrol altında tutan görevliler de içinde bulundukları maddi sıkıntıları yolsuzluk için birer yeter sebep sayabilmekte, böylelikle yaptıkları fiili kendi düşünce dünyalarında meşrulaştırabilmektedirler.

Rasyonelleştirmenin bir diğer çarpık sonucu da görevleri esnasında halkın dikkatini çekecek derecede aşırı harcama yapan insani yardım personelinin bu tavırlarının, kriz coğrafyalarında hayatta kalmaya çalışan ihtiyaç sahiplerinin yardımları istismar etme ya da çalma hakkını kendilerinde görmelerine sebep olmasıdır. Yapılan bazı araştırmalar, afet ya da savaş bölgelerinde lüks içerisinde konaklayan veya pahalı araçlarla yolculuk eden insani yardım personelinin toplum nazarında "kibirli ve zengin olduğu kadar aptal" olarak görüldüğünü göstermektedir.

Afet ve kriz bölgelerinde yaşayan halkların gönderilen fonları "dış kaynaklı" ya da "zenginlerden gelen para" olarak görmeleri, bu tür bölgelerde görev alan asker, polis yahut devlet görevlisi diğer kişilerin yolsuzluk, rüşvet ya da haraç gibi illegal fiillere başvurmalarına sebebiyet veren unsurlar arasında görülmektedir. Kimi ülke ve bölgelerde herkesin yolsuzluk yaptığı fikri ve işlerin yalnızca bu şekilde yürüyeceğine dair oluşan yaygın kanaat de yolsuzluğun şahıslar nazarında rasyonelleştirilmesinin önünü açan sebeplerdendir.

Bu motivasyonların ikinci ayağını *fırsatçılık* oluşturmaktadır. Bu terim, içinde bulunduğu her koşuldan kendisine çıkar sağlamaya çalışan kişilerin işledikleri fiillerin mahiyetini ifade etmek için kullanılmaktadır ve vuku bulan insani krizlerin aciliyetinden ötürü, yardımların bölgeye hızlıca ulaştırılması gibi baskılardan kaynaklı olarak idari kontrollerin zayıflamasıyla ortaya çıkabilmektedir. Yapılan yardımlara ilişkin denetimlerin ve kontrollerin yüzeysel olması, sistem içerisinde gerçekleşen hatalara dair yaptırımların yetersizliği gibi algılar, bireylerin insani yardım sistemi içerisindeki pozisyonlarını kişisel çıkar için istismar etmelerinde psikolojik ön açıcıdır. Bu konuyla bağlantılı bir diğer unsur ise, genellikle seküler mantıkla çalışan yardım kuruluşlarının yaşadığı bir sıkıntıdır. Kişilerin, görev aldıkları sistemin insanlık için ifade ettiği ehemmiyetin farkında olmamaları ya da dinî bir sorumluluk duygusu ile hareket etmemeleri, fırsatçılığı artıran bir rol oynamaktadır. Vicdani duygularla ve sorumluluk bilinciyle yapılmayan insani yardım çalışmalarında, denetimlerin zayıfladığını düşünen personel, bu durumu insani yardım kaynaklarını istismar etmek konusunda bir fırsat olarak değerlendirebilmektedir.

Bahse konu motivasyonların son ayağı *baskı*dır. Bununla kasıt, insani yardım sisteminde bir suistimalin olmasını önlemekten daha çok, yapılmış olan yanlışlığın zor kullanılarak, tehdit ya da şantaj yoluyla örtbas edilmesidir. Problemli davranışı gerçekleştiren bireyler, içinde bulundukları illegal durumun ortaya çıkmaması adına her kademeden kişiyi bu işin içerisine dâhil etme girişiminde bulunabilirler. Bununla amaç, yapılan yanlış fiile çok sayıda kişinin karışmasını sağlayarak onları da suçlu konumuna düşürüp söz konusu durumun ortaya çıkmasını engellemektir. Kişilerin para veya güç kaybetme korkusuyla yapılan yanlışlığa sessiz kalmak zorunda bırakılmaları da bahsedilen baskı mekanizmasının bir diğer türüdür. Genellikle Batılı kuruluşlarda görülen bir hastalık olarak güç edinme isteği ve hırsı da kişilerin yolsuzluğa bulaşmalarını arttıran baskı faktörlerindendir.

İnsani yardımda şeffaflaşmanın artışı, yukarıda bahsi geçen iyi niyetli duyguların altını oyan birçok sıkıntılı unsurun daha başlamadan bitirilmesini sağlayacaktır. Şeffaflık, insani yardım organizasyonlarının hesap verme sorumluluğunu sağlayan en önemli mekanizmalardan biridir. Şeffaf bir yardım sistemi, görev yapan personelin ve yöneticilerin kaynakları nasıl ve hangi amaçlara yönelik kullandıkları konusunda gerekli bilgilerin bağışçılar, vatandaşlar ve ihtiyaç sahibi halklar gibi ilgili kesimlerle paylaşılmasını sağlar. İnsani yardım faaliyetlerindeki şeffaflık ilkesi, insani yardımda görev alan kişilerin ve sistem içerisindeki politika yapıcıların önünü açan bir misyon da görmektedir. İnsani yardım kurumlarının işleyişlerinde açık olmaları, yardım kaynaklarının etkinliğini ve verimliliğini artırdığı gibi sahada görev alan organizasyonlara duyulan güveni de arttırmaktadır.

Sadece bağışçıların değil, aynı zamanda insani yardımdan faydalanan bireylerin olası şikâyetleri halinde onları muhatap alacak, sorunlarını dinleyerek meseleyi sistemli bir şekilde çözecek bir birimin varlığı, şeffaflığın sağlanmasında kolay bir çözümdür. İnsani kuruluşlarda böylesi bir mekanizmanın bulunması,

ihtiyaç sahibi kişilerin ve bağışçıların yardım faaliyetlerine dair bilgi edinmelerini ve sisteme dâhil olmalarını kolaylaştıracaktır.

İnsani sistemde hesap verme sorumluluğu sadece devletin ya da bağlı bulunulan bakanlığın yasal prosedürlerini yerine getirme ile sınırlı tutulabilecek bir süreç olarak düşünülmemelidir. Sivil bir kurumun, o topluma karşı kendi hesap verme mekanizmalarına sahip olması önemlidir. Bu, bireysel anlamda bağışçının değişik yollarla bilgilendirilmesi şeklinde yapılabileceği gibi, yıllık olarak tüm topluma yönelik yayınlarla da sağlanabilir.

İnsani yardım sistemi içerisinde hukukun üstünlüğü, saydamlık, yansızlık, tarafsızlık, insancıllık gibi ilkelere ne ölçüde uyulduğu, hesap verme mekanizmalarının işlevsel olmasıyla belirlenebilir. Şeffaflık ya da saydamlık konusu, bireylerin insani yardım sistemine karşı güvenlerini sürekli canlı tutacak bir rol oynayacağından hayli hassas bir meseledir. Bu konuda hükümetlere, STK'ların denetim organları ile medyaya büyük görevler düşmektedir.

İnsani yardım kurumları, etik değerleri ve davranış standartlarını tavizsiz bir şekilde uyguladığında, bireysel hatalardan kaynaklı sorunların büyük bölümü önlenmektedir. Bu konuda en önemli sıkıntı, kriz bölgelerinin bulunduğu sorunlu ülkelerden kaynaklı yaşanabilecek problemlerdir. Bu sorunları aşmak için hazırlanacak kılavuz belgelerle de hangi durumla karşılaşıldığında nasıl davranılacağı konusunda insani yardım görevlileri önceden hazırlıklı hale gelmektedir.

Kaynakça

Cressey, D. R. (1973*). Other People's Money*: *Study in the Social Psychology of Embezzlement* , Montclair, N.J.,Patterson-Smith.

Donini, A. (Ed.). (2012). *The Golden Fleece: Manipulation and Independence in Humanitarian Action.* Boulder: Kumaria Press.

Hasanoğlu, M., Z. Aliyev, (2007). *Yönetimde Yolsuzluk ve Mücadele Stratejileri.* Ankara: Nobel.

Maxwell, D., P. Walker, C. Church, P. Harvey, K. Savage, S. Bailey, R. Hees, M. Ahlendorf . "Preventing Corruption in Humanitarian Assistance: Final Research Report". Transparency International, Feinstein International Center and Overseas Development Institute, Berlin, 2008, http://fic.tufts.edu/assets/Prevent-Corrup-in-Human-Asst-2008.pdf

Overseas Development Institute (2005) "Managing the risk of corruption in humanitarian relief operations", https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/1977.pdf.

Seris, N. (2015). *How can we curb corruption in humanitarian operations*? (Humanitarian Accountability Report 2015). London: On The Road To Istanbul: How can the World Humanitarian Summit response more effective?, https://www.chsalliance.org/files/files/CHS-Alliance-HAR-2015.pdf

Transparency International (2014). "Preventing Corruption in Humanitarian Operations", https://www.transparency.org/wh

Pustu, Y. "Yolsuzlukla Mücadele ve Medya". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, ss. 3-23, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/328804